

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

České politické strany a problematika bývalé Štátní bezpečnosti

Czech political parties and the issue of the former State Security

Autor: Peter Spáč

Email: 103226@mail.muni.cz

Abstract

One of the most important political dilemmas after the year 1989 was to cope with the heritage of the former communist regime. The aim of the paper is to describe the attitude of Czech parliamentary political parties towards persons who participated or cooperated with the communist Secret Security. It also explains whether and how these people represent and threaten the present security of Czech Republic.

Keywords

State security, political parties, lustration laws, Russia, militant democracy

Úvod

Politické strany okrem toho, že predstavujú primárny predpoklad existencie pluralitnej stránickej súťaže, sú aj organizačným základom, z ktorého sa tvorí politická elita krajiny, od ktorej sa očakáva lojalita k základným hodnotám politického (v našich podmienkach demokratického) systému. V prípade Českej republiky táto problematika naberá na význame, ak ide o osoby spojené s predošlým komunistickým režimom, ktorý z politologického hľadiska naďalej predstavuje nie nevýznamnú výskumnú oblasť, rovnako tak, ako jeho dopady a dôsledky na súčasnú dobu.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

Predkladaný text predstavuje prípadovú štúdiu obsahovo zameranú na prostredie Českej republiky, ktorá sleduje dva ciele. Po prvé objasniť a komparovať postoj politických strán aktuálne zastúpených v Parlamente ČR k otázke zastúpenia osôb, v minulosti spriaznených so Štátnou bezpečnosťou, v ich členských základniach. Druhým cieľom je posúdiť či možno skúmané osoby v súčasnosti posudzovať ako bezpečnostné riziko. Oba ciele na seba nadväzujú, keďže prípadné kladné výstupy u oboch z nich by znamenali nevyhlúčenie prístupu ľudí potenciálne ohrozujúcich bezpečnosť k určitým aspektom výkonu moci.

Personálne obmeny po zmene politického režimu

Rok 1989 predstavoval výrazný zásah do chodu československej federácie.

(Po)novembrové udalosti viedli k zásadným zmenám politického, ekonomického, spoločenského a iného charakteru. Tieto konštatovania sú všeobecne akceptované a nie je nutné sa im, napriek ich významu, obsiahlejšie venovať. Z politologického hľadiska možno zmeny zahájené v roku 1989 vnímať predovšetkým ako tranzíciu od nedemokratického k demokratickému režimu.

Za klasické možno v tomto zmysle považovať myšlienky Giovanniho Sartoriho, podľa ktorého k zmenám medzi politicko-straníckymi systémami môže plynule dochádzať iba v rámci určitého vymedzeného a limitovaného priestoru. Sartori pracuje s dvoma kategóriami systémov, kde rozlišuje ich súťaživé a nesúťaživé varianty. V rámci každej kategórie je podľa neho možný plynulý prechod bez väčších otrasov, avšak pre zmenu súťaživého systému na nesúťaživý a naopak je nutné, aby v rámci danej krajiny došlo k zlomu. Sartori v tomto zmysle postuluje, že za daný zlom nemožno považovať iba obyčajnú zmenu v personálnom obsadení v mocenských štruktúrach, ale transformáciu samotných mocenských vzorcov, ktoré určovali charakter dovtedajšieho režimu. (Sartori 2005: 272-275)

Tento náhľad je opodstatnený, keďže utvorenie koalície vlády zlozenej z iných politických strán, ako následok víťazstva opozície v parlamentných voľbách, automaticky nemení

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

podstatu demokracie, rovnako ako smrť vodcu a jeho nahradenie inou osobou v totalitarizme nemení základ tohto režimu, hoci k istým zmenám v jeho fungovaní takto môže dôjsť. Personálne obmeny tak samy osebe nevedú k zmenám politických režimov, avšak spravidla sú ich sprievodným javom, keďže nástup „nových“ ľudí do vrcholových postov má za následok čiastočnú alebo úplnú výmenu vládnuccich elít.

Základnou otázkou je, ako na ďalší vývoj štátu vplýva spôsob vysporiadania sa s osobami z predošlého režimu. Podľa Karlovej a Schmittera (Dvořáková – Kunc 1994: 63-69) má na následnú stabilitu krajiny dopad predovšetkým to, akým spôsobom došlo ku konkrétnej tranzícii, pričom za najlepšiu variantu v tomto zmysle považujú nenásilnú cestu prostredníctvom dohody medzi predstaviteľmi starého režimu a opozície.¹ Tento spôsob tak nepriamo naznačuje, že úplné vymiznutie predošlých elít z ich pozícií a verejného života nemusí predstavovať zásadne najlepšiu variantu s ohľadom na ďalší vývoj.²

V prípade československej federácie, resp. v jej českej časti bola rýchlosť a hĺbka personálnych obmien závislá od konkrétnej oblasti, kde k nej dochádzalo. V prípade politickej elity možno hovoriť o pomerne rýchlej a zásadnej výmene čelných predstaviteľov, kde výrazný bod predstavujú parlamentné voľby v roku 1990, na základe ktorých sa utvorila ako na federálnej, tak i českej úrovni vláda s antikomunistickou orientáciou. Tento trend pretrval i v ďalších rokoch, keďže všetky české koalíčné vlády mali až do roku 1998 stredopravý charakter.³ V oblasti ekonomickej sa proces konštituovania novej elity odohrával omnoho pomalšie, pričom tu k jej úplnej obmene nedošlo. Tento jav je odôvodniteľný tým, že mnoho čelných predstaviteľov z predošlého režimu bolo ponechaných na svojich pozíciách, prípadne ich postavenie síce dočasne, avšak predsa

1 Ako príklad tohto spôsobu tranzície z nedemokratického režimu uvádzajú Španielsko. Naopak k štátom s opačnou skúsenosťou radia Rumunsko. (Dvořáková – Kunc 1994: 65)

2 Tento aspekt vyplýva i z názorov Linza a Stepana, podľa ktorých pre demokraciu predstavuje jedno z najlepších riešení dohoda medzi umiernenými predstaviteľmi opozície i režimu, za vytlačenia vplyvu radikálov na oboch stranách. (Linz, Stepan 1996: 55-65)

3 Ďalším faktorom, ktorý daný vývoj podporil bol i charakter Komunistickej strany Čiech a Moravy (KSČM), kde sa napriek prvotným pokusom ponovembrového vedenia nepodarilo presadiť zásadnejšiu transformáciu strany. Napriek určitým verbálnym signálom, odsudzujúcim isté praktiky režimu spred roku 1989 tak na rozdiel od okolitých postkomunistických štátov zostala česká komunistická strana zachovaná v relatívne nezmenenej podobe. (Fiala, Holzer, Mareš, Pšejja 1999: 151-168)

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

upevnila krátkodobá rozdrobenost' niektorých podnikov medzi veľký počet malých vlastníkov, ako jeden z výsledkov kupónovej privatizácie, zahájenej v roku 1991. (Holman 2000: 54)

Vzhľadom na rozsah komunistického režimu, fungujúcom medzi rokmi 1948 a 1989 nie je možné problematiku personálnych obmien uzavrieť iba v spojitosti s výmenami na vrcholných politických a ekonomických pozíciách. Režim samotný síce bol reprezentovaný skupinou elitných predstaviteľov, avšak pre zvládanie jeho potrieb bolo nutné zapojenie omnoho širšej personálnej základne. Ústrednú rolu v tomto zmysle zohrávala Komunistická strana Československa (KSČ), disponujúca ohromným aparátom, ktorý i v 80. rokoch predstavoval približne 1,5 milióna členov. (Fiala – Holzer – Mareš – Pšejja 1999: 70) V súlade s politologickým vymedzením totalitarizmu a jeho variant operovali v Československu i tajné a bezpečnostné zložky, kde ústrednú rolu v mapovaní a potláčaní opozičných a protirežimných prejavov zohrávala Štátna bezpečnosť (ŠTB).

Z hľadiska poznania charakteru a metód komunistického režimu je relevantné posudzovať osoby s ním spojené za potenciálne bezpečnostné riziko i s odstupom doby, ktorá od roku 1989 uplynula. V prípade bývalých príslušníkov ŠTB je táto možnosť komplikovaná problematickosťou ich vlastnej identifikácie. Na rozdiel od členstva v KSČ, ktoré možno charakterizovať ako relatívne verejnú a dostupnú informáciu, o spolupráci s ŠTB vypovedá iba jej vnútorná dokumentácia, ktorej relevancia a kvalita je silne spochybnovaná.⁴ Táto skutočnosť je tak základným limitujúcim faktorom pri akomkoľvek výskume tejto problematiky.

Lustračné zákony

Existencia demokracie ako systému vlády vo svojej podstate nevyklučuje výskyt antidemokratických síl v jej rámci. Tento aspekt je daný jej liberálnym charakterom, umožňujúcim (v závislosti na tom ktorom štáte) pomerne široký priestor pre názorové

⁴ Základný problém spočíva v tom, že väčšina týchto materiálov sa do súčasnosti nezachovala, resp. bola zničená. Dalším faktorom je skutočnosť, že samotná ŠTB vo svojich dokumentoch uvádzala skreslené či vyslovene nepravdivé údaje. Viac pozri Benda 2003: III.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

a ideové presvedčenie každého subjektu a jeho verejný prejav. Je možné súhlasiť s názorom von Beymeho (1999), podľa ktorého je pôsobenie nedemokratických (nie však silných) aktérov jedným zo znakov konsolidovanej demokracie, avšak súčasne je zrejmé, že je v záujme samotného udržania demokratickej stability nastaviť týmto faktorom isté limity. V teoretickom rámci je tento koncept tzv. militantnej demokracie chápaný ako snaha o oslabenie antisystémových trendov a aktérov, a to aj za cenu istého prípadného potlačenia liberálneho charakteru samotného systému.

Zaujímavým spôsobom danú problematiku poníma Cas Mudde (2003), ktorý na základe identifikácie ideí a konkrétnych krokov jednotlivých aktérov navrhuje spôsoby, akými by mal systém na tieto výzvy odpovedať. V súvislosti s témou tohto textu a tiež tým, že Mudde sa zameriava na kolektívnych aktérov sa ako vhodnejšie javí využitie konceptu Giovanniho Cappoccia, ktorý v komparatívnej perspektíve rozoberá možnosti obrany demokracie. Cappoccia prekrížením dvoch faktorov, kam radí charakter opatrení systému (represívne a akomodačné) a ich časové hľadisko (krátkodobé a dlhodobé) definuje štyri možné techniky, ktorými možno čeliť antidemokratickým výzvam.⁵

Spôsob, ktorý sa presadil v ponovembrovom Československu možno zreteľne zaradiť do Cappocciovej „očisty“.⁶ Jej cieľom je v podstate doslovné naplnenie významu tohto termínu, teda istá filtrácia spoločnosti a zablokovanie prístupu určitým kategóriám ľudí k najvýznamnejším riadiacim postom, aby tak bola zaistená lojalita osôb na týchto pozíciách k základným hodnotám systému. Cappoccia pritom odlišuje jednotlivé (pod)stratégie, ktoré možno rozdeliť podľa ich vzťahu k uskutočnenej tranzícii.⁷ Politika

5 Krátkodobými technikami sú bojovnosť (represívna) a inkorporácia (akomodačná), medzi dlhodobé Cappoccia radí očistu (represívna) a výchovu (akomodačná). (Cappoccia 2007: 49)

6 Do úvahy zo spomínaných techník pritom prichádzala i aplikácia „bojovnosti“, ktorú by vo vtedajších československých podmienkach bolo možné stotožniť so zákazom činnosti Komunistickej strany, avšak tieto myšlienky neboli uskutočnené v praxi. Obdobne, minimálne počas 90.rokov, bola odmietnutá i cesta „inkorporácie“, keď medzi jednotlivými prosystémovými politickými stranami existovala tzv. dohoda o vylúčení smerom k spolupráci s komunistami, s postupujúcim odstupom od roku 1989 však možno pozorovať čoraz zreteľnejšie znaky uplatnenia tejto techniky, predovšetkým zo strany ČSSD. Táto problematika však už prekračuje zámer tohto textu, keďže sa nedotýka priamo otázok spojených s bývalou ŠTB, čo sa týka i plynulého uplatňovania techniky „výchovy“.

7 Medzi techniky uplatňujúce sa po tranzícii z nedemokratického režimu Cappoccia zaraďuje lustrácie, retroaktívne súdy a orgány prešetrojúce minulé vojnové zločiny. Naopak za stratégie uplatniteľné bez

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

lustrácii tak podľa neho predstavuje základný a často využívaný nástroj, ktorý bol aplikovaný ako po druhej svetovej vojne, tak i po roku 1989 vo viacerých krajinách bývalého východného bloku po uskutočnených prechodoch od nedemokratického k demokratickému režimu. (Cappoccia 2007: 50-52) Celkovo je možné túto techniku považovať za najefektívnejší nástroj v rámci „očisty“, keďže v prípade kvalitného legislatívneho zapracovania je možné vyhnúť sa potenciálnej vágnosti a prevažujúcej formálnosti stratégií spojenými so zaistením lojality byrokratických štruktúr a ozbrojených síl a tiež zásadnejšej kritike vo vzťahu k základným občianskym právam, v čom môže spočívať problém s ustanovením retroaktívnych súdov.

V prípade československej federácie po roku 1989 už bolo možné vychádzať z určitej tradície legislatívneho vysporiadania sa z minulosťou, keďže v priebehu 20. storočia k danému kroku došlo už dvakrát, a to vždy odlišnou technikou. Po vytvorení prvej Československej republiky v roku 1918 bol tzv. recepčnou normou prevzatý dovtedajší právny poriadok Rakúsko-Uhorska a následné zmeny sa diali až bežným legislatívnym procesom v nasledujúcich rokoch. Presne opačný príklad predstavovalo obdobie po druhej svetovej vojne, kde boli všetky právne úkony vyhlásené počas tzv. obdobia neslobody, uznané za neplatné, čím došlo k prerušeniu kontinuity a nadviazaniu na ešte skoršie obdobie z minulosti. (Schelle 1992: 17-18; Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2003: 123) Po roku 1989 sa československý parlament priblížil k prvej zo spomínaných tradícií, keď až na určité výnimky neboli v právnom poriadku uskutočnené zásadnejšie zmeny. Inú otázku predstavovalo vyrovnávanie sa s minulosťou v eticko-morálnej rovine, kde bolo prijatých niekoľko zákonov⁸, pričom pre účely nami skúmanej problematiky najvýznamnejšie z nich predstavujú lustračné zákony.

Cieľ, ktorý nimi mal byť dosiahnutý, malo byť zabránenie personálneho prieniku bývalých príslušníkov ŠTB a iných zložiek do konkrétne vymedzených postov v organizačnej

ohľadu na to, či systém prešiel v nedávnej minulosti tranzíciou alebo nie, považuje legislatívne opatrenia s úmyslom zaistiť lojalitu byrokratických štruktúr a ozbrojených síl. (Cappoccia 2007: 51)

⁸ Možno spomenúť napr. zákon 480/1991 Sb. o období neslobody či zákon 183/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti nemu. (Fiala, Holzer, Mareš, Pšeja 1999: 292-294)

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

štruktúre štátu, predovšetkým v silových zložkách, štátnej správe, tajnej službe a úradných pozíciách spojených s pôsobením zákonodarnej, výkonnej i súdnej moci. Pre výkon daných funkcií tak bola občanom uložená povinnosť stanoveným spôsobom preukázať, že nespádali ani do jednej z kategórií, vylučujúcich možnosť nástupu do týchto postov, čo v prípade (ne)príslušnosti k ŠTB predstavovalo získanie osvedčenia od ministerstva vnútra.⁹ Takto bola úprava obsiahnutá v tzv. veľkom lustračnom zákone č. 451/1991 Sb., neskôr bol prijatý i malý lustračný zákon č. 279/1992 Sb., ktorý podrobnejšie rozpracovával obsadzovanie funkcií na Ministerstve vnútra, v polícii a Zbore národnej výchovy, pričom obmedzenia pre výkon týchto postov boli rovnaké. Dôležitou skutočnosťou je, že oba lustračné zákony boli nasmerované iba voči príslušníkom a spolupracovníkom domácich zložiek, avšak už nie zahraničných útvarov z krajín bývalého východného bloku.¹⁰

V spojitosti s vyššie uvedenými prvkami je zrejmé, že lustračné zákony viedli i k problematickým dôsledkom. Keďže kvalita zväzkov ŠTB a ich výpovedná hodnota nebola nespochybniteľná, je otázne, akú komplexnú účinnosť mohli tieto zákony mať.¹¹ Túto skutočnosť navyše komplikovalo i zaraďovanie osôb v rámci zväzkov do kategórií, k čomu často dochádzalo i bez vedomia daného občana. Otázkou tvorí i právna stránka veci, keďže na základe pozitívnych lustrácií vznikali fakticky dve kategórie občanov, s ktorými ústavné dokumenty nepracovali, podaním na Ústavný súd však základ zákona nebol dotknutý. (Uhl 1998: 162-165)

Je zrejmé, že o prijatí lustračných zákonov nebol dosiahnutý konsenzus naprieč celým politickým spektrom. Zásadným odporcom tejto právnej úpravy bola predovšetkým KSČM, ktorá ho oficiálne odmietala z dôvodu nesúladu s ústavne zakotvenou rovnosťou občanov,

9 U niektorých kategórií, napr. príslušnosti k Ľudovým milíciám alebo štúdiu na politických školách ZSSR postačovalo čestné prehlásenie. (Zákon 451/1991 Sb.)

10 Pred rokom 1989 pritom mnohí československí občania pôsobili okrem iného v sovietskej KGB. (Šebej 2007)

11 Už dnes je zrejmé, že systém vydávania lustračných osvedčení nebol bezchybný, keď boli napriek rozporu s realitou udeľované negatívne posudky. (Židek 2006)

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

za reálnější důvod tohto postoja však možno považovať jej spojitost' s predošlým režimom.¹² Komunisti sa následne opakovane pokúšali o jeho zrušenie, naposledy na jar 2008 v súvislosti s prijímaním antidiskriminačného zákona, avšak bezúspešne, keďže predovšetkým stredopráve strany sa k týmto iniciatívam stavajú kontinuálne negatívne. Pôvodne boli lustračné zákony prijaté na dobu určitú, v roku 2000 však bola ich platnosť stanovená na neurčito. Do Cappocciovej koncepcie tak česká lustračná politika zapadá ako obsahom daných zákonov (represia), tak i časovým hľadiskom ich pôsobenia (dlhodobosť).

Členstvo v politických stranách

Vzhľadom na to, že o téme lustračných zákonov neexistuje v českom straníckom spektre názorová zhoda, je zrejmé, že jednotlivé politické subjekty k tejto problematike pristupujú rôzne aj vo vzťahu k svojim členom. Primárnu formálnu náležitosť tu predstavujú stanovy, resp. ich pasáže určujúce podmienky pre vstup do strán.

Najvýraznejší rozpor možno týmto spôsobom identifikovať medzi KSČM na jednej a KDU-ČSL na strane druhej. Táto skutočnosť je pochopiteľná, keďže vyplýva z opačných ideových pozícií, v akých sa predstavitelia týchto strán nachádzajú, kde v prípade prvých ide o niekdajší mocenský základ a oporu systému pred rokom 1989 a v prípade druhých o subjekt so silnou orientáciou na kresťanské hodnoty. Komunisti sa vo svojich stanovách k problematike príslušnosti či spolupráce s ŠTB žiadnym spôsobom nevyjadrujú, čím členstvo v strane s touto otázkou nijak nespájajú. Podmienky pre vstup sú tak stanovené voľne a dotýkajú sa základných atribútov, akými sú vek, občianstvo a stotožnenie sa s programom a stanovami KSČM.¹³ Opačné stanovisko oproti komunistom zastáva KDU-ČSL, ktorá členstvo v strane a existenciu pozitívnej lustrácie u jednej osoby súčasne

12 Možno pritom predpokladať, že v prípade zavedenia tvrdších opatrení konceptu militantnej demokracie by táto kritika bola ešte intenzívnejšia. Z hľadiska Cappocciovej koncepcie by tak šlo o uplatnenie retroaktívnych súdov či samotnej techniky bojovnosti.

13 Okrem členstva v inej politickej strane KSČM vyslovene za podmienku vylučujúcu vstup do nej stanovuje podporu a propagáciu hnutí namierených proti právam a slobodám občanov. (Bod 6. stanovy KSČM) Je pritom zaujímavé, že práve tento bod predstavoval permanentnú súčasť agendy niekdajšej ŠTB.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

vylučuje. Tento prvok je upravený v dvoch prípadoch, jednak ako zásadná podmienka neumožňujúca vstup do strany a súčasne ako dôvod vedúci k zániku už existujúceho členstva v prípade, že daná informácia bude u osoby zistená až následne.¹⁴ KDU-ČSL pritom nerozlišuje medzi členstvom a spoluprácou s ŠTB, keď obe stavia na rovnakú úroveň.¹⁵

V súčasnosti najsilnejšia vládna strana ODS zastáva k danej problematike určitý dvojestupňový postoj. Vznik členstva je u nej podmienený iba základnými atribútmi, obdobnými ako v prípade KSČM. To, či sa daná osoba skutočne stane členom strany síce posudzuje konkrétne miestne združenie, avšak samotná príslušnosť k ŠTB tu z formálneho hľadiska nepredstavuje oficiálnu prekážku. Tou sa stáva až v „druhom stupni“, teda až v prípade členov ODS, ktorým stanovky neumožňujú zisk akejkoľvek straníckej funkcie.¹⁶ Občianski demokrati sa tak k pozitívnym lustráciám stavajú kategoricky, avšak iba v rámci svojej členskej základne. Iný postup volí Strana zelených, ktorá túto otázku ponecháva na rozhodnutí základnej organizácie, u ktorej si osoba podala prihlášku, kde musí uviesť či spolupracovala alebo bola členom ŠTB. Zelení si tak v tomto smere ponechávajú istú možnosť „filtrácie“ záujemcov o členstvo, avšak už v rámci samotnej straníckej organizácie nezohráva pozitívna lustrácia konkrétnych členov žiadnu rolu, teda nie je ani dôvodom pre vylúčenie zo strany.¹⁷ Posledný subjekt predstavuje ČSSD, ktorá z formálneho hľadiska k celej záležitosti pristupuje rovnako ako KSČM, teda vo svojich stanovách sa k príslušnosti k ŠTB nevyjadruje.

Jednotlivé parlamentné strany tak otázku vzťahu medzi členstvom a príslušnosťou k ŠTB riešia individuálne, na základe čoho ich možno umiestniť na pomyslené kontinuum. Najbenevolentnejšie k osobám spojených s ŠTB pristupujú komunisti, čo je pomerne

14 Pozri §3/2 a §4/1g stanov KDU-ČSL.

15 Rovnaký prístup volia aj ostatné parlamentné strany, ktoré sa otázke vzťahu k ŠTB vo svojich stanovách venujú.

16 Pozri čl. 3/9 stanov ODS.

17 Dôvod pre vylúčenie zo strany v spojitosti s príslušnosťou k ŠTB nastáva len v tom prípade, ak by sa dodatočne zistilo, že osoba v prihláške o členstvo uviedla nepravdivé údaje. (Stanovy SZ čl. 11/9i)

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

prirodzené z historických dôvodov.¹⁸ Vedľa nich možno ako ďalší subjekt postaviť sociálnych demokratov, ktorí síce formálne zastávajú postoj ako KSČM, avšak v reálnej agende je ich stanovisko k problematike lustračných zákonov skôr nevyhranené, kým u komunistov je zreteľne negatívne. U ostatných subjektov už stanovy obsahujú možnosti obmedzení pre osoby s pozitívnou lustráciou, v prípade ODS a SZ skôr v miernejšej forme, kým v KDU-ČSL, ktoré dané kontinuum uzatvára, je členstvo u týchto osôb neprijateľné. České stranícke spektrum tak ako celok nesleduje oficiálnu „lustračnú“ líniu právneho poriadku štátu. Danú situáciu možno zobrazit' nasledovne:

Tab. č. 1

Politická strana	Pozitívna lustrácia ako automatická		
	Prekážka vzniku členstva	Prekážka zisku straníckej funkcie	Príčina zániku členstva
KSČM	Nie	Nie	Nie
ČSSD	Nie	Nie	Nie
SZ	Posudzuje sa	Nie	Nie
ODS	Nie	Áno	Nie
KDU-ČSL	Áno	Áno	Áno

Poznámky: Rovnako i u ČSSD a ODS sa pri prijímaní člena môže posudzovať jeho minulosť, avšak iba u SZ je povinnou súčasťou prihlášky uvedenie prípadnej príslušnosti k ŠTB.

Zdroj: Stanovy jednotlivých politických strán.

Z uvedeného vyplýva, že bývalí príslušníci alebo spolupracovníci ŠTB môžu byť bez ďalšieho členmi KSČM, ČSSD, ODS a v prípade súhlasu základnej organizácie i SZ. Jedinou výnimkou zostáva KDU-ČSL, ktoré túto možnosť vylučuje. Otázkou však je, či na základe takto formálne nastaveného rámca možno vecne analyzovať reálny stav. S prihliadnutím na vyššie spomínanú skartáciu časti vnútornej dokumentácie ŠTB a chyby pri vydávaní lustračných osvedčení je možné konštatovať, že nie je možné zostaviť úplnú

¹⁸ Zmena tohto postoja by KSČM zrejme oslabil, keďže u jej členstva možno predpokladať nezanedbateľné množstvo ľudí, ktorí v minulosti aspoň spolupracovali s ŠTB. Jej členská základňa je napriek rapídному poklesu od roku 1989 stále značným zdrojom jej voličskej podpory. Pozri napr. van Biezen 2003: 140.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

a presnú sieť osôb s ŠTB v minulosti spojených. Navyše tu pôsobí i stála averzia nemalej časti spoločnosti voči osobám verejne označeným za členov či spolupracovníkov ŠTB, z čoho je pravdepodobné, že konkrétne osoby si samy žiadost' o lustračné osvedčenie, v prípade, že tak nemusia spraviť, nepodávajú.¹⁹ Dané faktory tak do istej miery limitujú možnosť určenia možného bezpečnostného rizika, vyplývajúceho z tejto problematiky.

Príslušnosť k ŠTB ako bezpečnostná hrozba?

Napriek tomu, že pojem bezpečnosť skôr z laického pohľadu evokuje spojitost' s vojenstvom, ozbrojenými silami či násilnými konfliktami, vo vedeckom prostredí má tento koncept omnoho širší význam, pričom pokrýva viaceré zásadné oblasti spoločenského života. Z hľadiska jednotlivých sektorov dnes možno hovoriť o bezpečnosti vojenskej, politickej, sociálnej, ekonomickej a environmentálnej, pričom každú z nich možno rozčleniť podľa rozsahu výskytu a záberu od individuálnej až po medzinárodnú úroveň. (Waisová 2005: 14; Collins 2007: 127-222) Otázkou je, do ktorej oblasti možno zaradiť problematiku spojenú s členstvom bývalých príslušníkov ŠTB v politických stranách po roku 1989. Ako najvhodnejšia sa tu javí bezpečnosť politická, resp. režimná, ktorá sa dotýka hrozieb v spojitosti s narušením politického systému danej krajiny.²⁰ Do úvahy je pritom nutné vziať dve odlišné úrovne týchto rizík.

Na úrovni vnútroštátnej je potrebné posudzovať, do akej miery existuje možnosť oslabenia či zvrhnutia demokratického systému v ČR. V tejto súvislosti nemožno skúmať bývalých príslušníkov ŠTB oddelene od KSČM, keďže tieto subjekty spoločne predstavovali piliere režimu pred rokom 1989. Na základe viacerých faktorov však možno konštatovať, že

¹⁹ Tento morálny aspekt sa prejavil vo viacerých prípadoch, kde za ľudí spojených s ŠTB boli označení predseda ČSL Bartončík či predseda KSČM Filip (vzhľadom na orientáciu tejto strany však pravdepodobne bez akéhokoľvek postihu). Aktuálne bol argument odsudzujúci spoluprácu s ŠTB použitý vo vnútrostraníckom súboji v SZ proti predsedovi Bursíkovi, keďže na jeho ministerstve pracoval člen strany vedený ako niekdajší člen ŠTB. (<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=623127>)

²⁰ Táto oblasť bezpečnosti je primárne konštruovaná predovšetkým pre tzv. slabé štáty, teda skôr rozvojové krajiny s výraznými vnútornými problémami, ktoré viac či menej pravidelne predstavujú vážnu hrozbu pre uchovanie existujúceho politického režimu. Rozvinutých štátov sa tak tieto riziká dotýkajú skôr okrajovo. (Collins 2007: 147-148)

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

vyššie zmienené riziko je fakticky neexistujúce.²¹ Predovšetkým potenciál prokomunistických síl je v porovnaní s obdobím tzv. tretej republiky neporovnateľne menší.²² Strana disponuje omnoho menšou členskou základňou a na základe skúseností z rokov 1948-1989 i nižšou voličskou podporou. V neprospech daného rizika hovorí i iná štruktúra ekonomiky, zaradenie krajiny v medzinárodných organizáciách a tiež i časový odstup takmer dvoch dekád od roku 1989, ktorý upevnil demokratickú podstatu štátu. Určitou otázkou zostáva penetrácia bývalých príslušníkov ŠTB v mocenských zložkách, tá je však napriek vyššie zmieneným problémom pomerne účinne blokovaná existenciou lustračných zákonov. Vo vzťahu k problematike tohto textu tak nemožno hodnotiť súčasný stav ako porovnateľný s obdobím rokov 1945-48, kde v jednotlivých nekomunistických stranách pôsobili silné krídla prepojené s KSČ, čo výrazne uľahčilo jej nástup k moci. Predstava „piatich kolón“ KSČM v relevantných parlamentných subjektoch postráda v súčasnosti na akejkol'vek vierohodnosti.²³

Režimnú bezpečnosť možno posudzovať i z úrovne presahujúcej rámec štátu a zasahujúcej skôr do regionálnej hladiny, kde primárna pozornosť smeruje k Rusku. Po určitom útlme tohto štátu v 90. rokoch v súvislosti s ukončením Studenej vojny dochádza k jeho opätovnému geopolitickému posilňovaniu, pričom vzniká relevantná otázka, akým spôsobom bude Rusko vyvíjať svoje aktivity smerom ku krajinám niekdajšieho východného bloku. V prípade jeho potenciálnej snahy o posilnenie svojho vplyvu v danom regióne nemožno vylúčiť, že by jedným z nástrojov tohto procesu bolo využitie bývalých príslušníkov ŠTB.²⁴ Zásadnú úlohu tu zohráva skutočnosť, že kým v prípade ŠTB je

21 Rovnaký záver sa týka aj iných českých extrémne ľavicových subjektov, keď ich prípadné snahy o oslabenie či zvrhnutie demokratického systému v ČR možno chápať skôr v teoretickej rovine. Prípadné úsilie o dosiahnutie tohto cieľa, či prípravu naň, však nemožno vylúčiť, kde ako príklad slúži zostavenie listín o nepriateľských osobách v roku 2003. Viac pozri Mareš 2005: 97.

22 Pre postavenie niekdajšej KSČ a jej mocenský vzostup pred rokom 1948 pozri napr. Balík, Hloušek, Holzer, Šedo 2003: 118-121.

23 Svedčí o tom i silne antikomunistická rétorika u stredopravých strán, ktorá sa posilňuje predovšetkým v obdobiach pred jednotlivými voľbami.

24 Podľa dôvernej správy BIS ruské tajné služby navyše udržiujú kontakty s menšími aktérmi českej extrémnej ľavice, ktorá im slúži ako významný zdroj informácií. (http://zpravy.idnes.cz/domaci.asp?r=domaci&c=A041031_215819_domaci_pav)

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

identifikácia jej bývalých členov nekompletná, sieť českých a slovenských občanov pôsobiacich pred rokom 1989 ako spolupracovníci KGB je úplne nezmapovaná²⁵, čím sú zároveň neznáme ich možné personálne prieniky či kontakty. Podobne ako v predošlom prípade nemožno túto skutočnosť a priori posudzovať ako zásadné ohrozenie samotnej podstaty demokratického systému v ČR, avšak ako pravdepodobné sa javia možné snahy o ovplyvnenie politickej sféry či spoločenskej mienky predovšetkým v otázkach, ktoré by zapadali do ruských zahraničnopolitických záujmov.²⁶ S ďalším mocenským vzostupom Ruska sa navyše dá očakávať nárast významu tohto bezpečnostného rizika, o to viac, ak by výkonnou mocou disponovali tie strany, ktoré voči bývalým príslušníkom ŠTB zachovávajú benevolentnejší postoj.

Mimo oblasti politickej, resp. režímnej bezpečnosti sa v danej problematike ako potenciálna javí tiež ekonomická bezpečnosť, a to najmä na individuálnej úrovni. Vzhľadom na to, že príslušnosť k ŠTB vzbudzuje i v súčasnosti negatívne konotácie, podporuje takáto skutočnosť u dotknutých verejne činných osôb, kam členovia politických strán náležia, možnosti ich vydierateľnosti. Rovnako tak vďaka spolupráci s bývalou štátnou bezpečnosťou mohli jej spolupracovníci získať kompromitujúce informácie o iných osobách, ktoré by mohli byť voči nim použité. Tieto prvky môžu vytvárať predpoklady pre rôzne korupčné a klientelistické praktiky za účelom získania ekonomických výhod výmenou za nezverejnenie konkrétnych informácií o minulosti určitých osôb. V porovnaní s oblasťou politickej bezpečnosti tu však možno konštatovať skôr sekundárnu závažnosť a význam.

Niekdajšiu príslušnosť členov českých politických strán v ŠTB tak možno hodnotiť ako určité bezpečnostné riziko, a to predovšetkým v politickej oblasti. Prvok, na ktorý je nutné upozorniť je ten, že v oboch jej úrovniach, teda ako vnútroštátnej, tak i regionálnej sa daná hrozba dá posúdiť iba v spojitosti s ďalším faktorom, menovite s KSČM, resp. Ruskom

²⁵ Po zrušení ŠTB vtedajší minister vnútra Langoš požiadal Rusko o vydanie tohto zoznamu, čo však bolo ruskou stranou odmietnuté. (Šebej 2007)

²⁶ Tento jav potvrdzuje i „oficiálna“ ruská kontrarozviedná činnosť, ktorá podľa výročných správ BIS dosahuje mimoriadne vysokú činnosť (Výročné správy BIS za roky 2004-2007)

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

a jeho tajnými službami.²⁷ Samotný výskyt členov politických strán v minulosti spojených s ŠTB je tak skôr jedným z predpokladov bezpečnostných rizík, než ich samotným jadrom. I tak však nemožno úplne súhlasiť s názorom prezentovaným v poslednej dobe zo strany časti ČSSD, podľa ktorej lustračné zákony splnili svoju úlohu a ich ďalšia existencia už nie je nutná. Proti tomuto stanovisku stojí ako morálne hľadisko, spojené s odsúdením režimu pred roku 1989, tak i potenciálny vzostup jedného z bezpečnostných rizík s danou problematikou spojených.²⁸

Záver

Zmeny v politických režimoch, ktoré sa dotýkajú základného fungovania mocenských vzorcov v sebe zahŕňajú otázku vzťahu k osobám spojeným s predošlým zriadením. Zo širšieho hľadiska táto problematika spadá do naďalej aktuálnej témy existencie a pôsobenia nedemokratických aktérov a trendov v rámci demokracie a spôsobov, akými systém na danú situáciu reaguje. Základná dilema, ktorá v danej situácii vystupuje, je posúdenie optimálnej miery militantnosti demokracie, aby však ešte stále bolo možné o konkrétnom systéme hovoriť ako o demokratickom.

V prípade ponovembrovej československej federácie boli prijaté dva lustračné zákony, ktorých cieľom bolo zabrániť prieniku týchto ľudí do postov, významne determinujúcich činnosť štátu. Z hľadiska Cappocciovej koncepcie tak došlo k uplatneniu stratégie „očisty“, kým ostatné techniky, predovšetkým „bojovnosť“ a „inkorporácia“ boli odmietnuté, pričom v prípade poslednej menovanej dochádza s postupom času k zmenám jej chápania. Česká republika tak uprednostnila miernejší z dvoch potenciálnych represívnych zásahov, avšak s dlhodobejším pôsobením, a z hľadiska početného prieniku štruktúr bývalého režimu do spoločnosti, i významného rozsahu. Otázkou zostáva, do akej miery možno

²⁷ Zaujímavé pritom je, že kým riziko spojené s presadzovaním ruských záujmov je, na rozdiel od minimálnej až reálne nulovej možnosti KSČM odstrániť demokratický systém v ČR, na potenciálnom vzostupe, v politickej debate je to úplne naopak. Ak možno hovoriť o určitej sekuritizácii istých tém, tak je to predovšetkým neustále zdôrazňovanie hrozby KSČM a jej snahy o zmenu režimu.

²⁸ Navyše i v súčasnosti dochádza k vydávaniu pozitívnych lustračných osvedčení, čo oslabuje názory o dostatočnom časovom odstupe od pádu bývalého režimu v roku 1989. (<http://www.mvcr.cz/docDetail.aspx?docid=21101743&docType=ART&lang=cs>)

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

tento mechanizmus považovať za spoľahlivý nástroj posudzovania minulosti prešetrovaných osôb, keďže tento proces problematizuje viacero faktorov, predovšetkým nekompletnosť a spochybňovaná dôveryhodnosť dokumentačných zdrojov.

Jednotlivé politické strany sa k bývalým príslušníkom ŠTB ako svojim členom stavajú individuálne, v závislosti od ich postoju k režimu pred rokom 1989, prípadne k lustračným zákonom. Dané kontinuum tak variuje od benevolencie, resp. ignorácie (a tým de facto tichej tolerancie) danej otázky až po úplné odmietanie možnosti účasti týchto osôb vo svojej členskej základni. Ak však v českej politike identifikujeme sekuritizáciu istých tém spojených s minulosťou, tak problematika ŠTB nie je natoľko individualizovaná a skôr sa s ňou operuje v rámci témy antikomunizmu, využíwanej zvlášť v predvolebných obdobiach.

Z bezpečnostného hľadiska možno danú problematiku hodnotiť ako isté riziko, predovšetkým v oblasti politickej a sekundárne i ekonomickej. Z časového hľadiska je zrejmé, že ide o hrozbu limitovanú, ktorá bude klesať s narastajúcim časovým odstupom od roku 1989, teda od obdobia, po ktorom žiadni noví príslušníci ŠTB nezačali pôsobiť. Do tejto doby, s ktorej koncom možno výhľadovo počítať do dvoch až troch dekád, však nie je vylúčený i nárast určitých rizík, najmä vychádzajúcich z „ruského“ faktoru. Aj na základe tohto prvku sa existencia lustračných zákonov javí ako i naďalej aktuálna.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

Zoznam použitých skratiek

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

KDU-ČSL – Kresťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KGB - Komitet Gosudarstvennoj Bezopasnosti (Výbor pre štátnu bezpečnosť)

KSČ – Komunistická strana Československa

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

ODS – Občanská demokratická strana

SZ – Strana zelených

ŠTB – Štátna bezpečnosť

Zoznam použitej literatúry

Balík, S. – Hloušek, V. – Holzer, J. – Šedo, J. (2003): *Politický systém českých zemí: 1848-1989*. Brno: MPÚ.

Benda, P. (2000): *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR.

Beyme, K. von: Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der „Transitologie“, Osteuropa, No 3, 1999, s. 285-304.

Cappoccia, G. (2007): *Defending Democracy. Reactions to Extremism in Interwar Europe*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Collins, A. (2007): *Contemporary security studies*. Oxford: Oxford University Press.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

Dvořáková, V. – Kunc, J. (1994): *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Fiala, P. – Holzer, J. – Mareš, M. – Pšeja, P. (1999): *Komunismus v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.

Holman, R. (2000): *Transformace české ekonomiky: v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. Praha: CEP.

Linz, J. J. – Stepan A. (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore: John Hopkins UP.

Mareš, M. (2005): *Terorismus v ČR*. Brno: Centrum strategických studií.

Mudde, C. (2003): *Liberal Democracies and the Extremist Challenges of the Early 21st Century* (<http://www.extremismus.com/texte/demo2.htm>).

Sartori, G. (2005): *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno: CDK.

Schelle, K. (1992): První Československá republika. In: Kadlecová, M. a kol. (1992): *Dějiny československého státu a práva*. Brno: Doplněk.

Šebej, F. (2007): *KGB – staronový hráč* (<http://www.konzervativizmus.sk/article.php?1667>).

Uhl, P. (1998): *Právo a nespravedlnost*. Praha: C.H. Beck.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

Van Biezen, I. (2003): *Political Parties in New Democracies. Party Organization in Southern and East-Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan.

Waisová, Š. (2005): *Bezpečnost: vývoj a proměny konceptu*. Praha: Aleš Čeněk.

Židek, P. (2006): *Lustrační zákon a problematika s ním spojená*

(<http://www.cevro.cz/cs/cevrorevue/aktualni-cislo-on-line/2006/6-7/67629-lustracni-zakon-problematika-nim-spojena.html>).

Právne predpisy

Zákon 279/1992 Sb., o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a příslušníků Sboru nápravné výchovy České republiky („malý lustrační zákon“).

Zákon 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky („velký lustrační zákon“).

Stanovy politických stran

ČSSD (<http://www.cssd.cz/o-nas/Stanovy-CSSD/>).

KDU-ČSL (<http://www.kdu.cz/default.asp?page=510&idr=10586&IDCI=22011>).

KSČM (<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category>).

ODS (<http://www.ods.cz/clenstvi/stanovy.php>).

SZ (<http://www.zeleni.cz/42/clanek/stanovy-strany-zelenych/>).

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2009 | Více na www.rexter.cz

Ostatné

Bursíkovi nevadí, že je mezi zelenými bývalý člen StB (<http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=623127>).

Kdo „zradil ideály“, patří na seznam (http://zpravy.idnes.cz/domaci.asp?r=domaci&c=A041031_215819_domaci_pav).

Prehľad prevedených lustrácií do roku 2008 (<http://www.mvcr.cz/docDetail.aspx?docid=21101743&docType=ART&lang=cs>).

Správy BIS za roky 2004 až 2007 (<http://www.bis.cz/vyrocní-zpravy.html>).